

Dr. sc. Ramiza Smajić
Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo
Institut za historiju / Institute for History
ramizas@hotmail.com
ramiza.smajic@iis.unsa.ba

UČITELJSKI KADAR NA PRAGU ISTOKA I ZAPADA¹

TEACHING PERSONNEL ON THE THRESHOLD OF EAST AND WEST²

Sve slabija senzibilnost u upotrebi leksike nije evidentna samo kroz njeno reduciranje nego i u potpunom zanemarivanju karakteristika pojedinih leksikoloških priručnika. Tako se danas i leksikon popularno svodi na svoje uprošćeno značenje jezičkog rječnika sa eventualnim podvrstama tipa etimološkog, stručnog, konverzijskog i sličnih leksikoloških popisa. Ipak, u skladu sa svojom edukativnom svrhom postojanja i rada, Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine je stala iza kvalitetnog izdavačkog projekta, leksikona kojem je u pravom smislu formom i sadržajem vraćen njegov puni značaj.

Naravno, za djelo koje imamo u rukama najzaslužniji je autor Mujo Koštić koji je, zahvaljujući svom zvanju profesora historije ali i stručnim usavršavanjem i višegodišnjim istraživanjima u oblasti arhivistike, periodike i bibliotekarstva, leksikon učinio štivom zanimljivim i stručnjacima i široj javnosti. S obzirom na to da su u osnovi sve vrste priručnika prvenstveno namijenjene da budu olakšavajuće sredstvo kako istraživačima u njihovom radu tako i zainteresiranim čitateljima općenito, takva izdanja se uvijek moraju posmatrati kao plod istinskog altruizma autora šireg obrazovanja. Mujo Koštić je u velikoj mjeri bio od pomoći istraživačima kroz ranije objavljene jedinice: *Službene publikacije Bosne i Hercegovine 1886.-1918.*, *Bibliografija Bosniace objavljene 1941.-1945. godine: izdanja u Narodnooslobodilačkom ratu* (koautorski), *Bibliografija zakona i drugih pravnih akata Bosne i Hercegovine objavljenih u časopisima i novinama i štampanih u Vilajetskoj*

¹ Tekst je prikaz knjige Muje Koštića *Leksikon učitelja i učiteljica osnovnih škola u Sarajevu od 1878. do 1918. godine*, Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2020.

² This text is a review of a book Mujo Koštić's *Lexicon of Elementary School Teachers in Sarajevo from 1878 to 1918*, Sarajevo: National and University Library of Bosnia and Herzegovina, 2020.

štampani do 1878. godine, Bibliografija Bosniace objavljene od 1941. do 1945. godine: izdanja u vrijeme „Nezavisne države Hrvatske“, Bibliografija bosanskohercegovačkih kalendara, almanaha, godišnjaka, zbornika, šematizama, spomenica i adresara, Osnovna škola u Vrnograču: 1880.-2000. godine). I Košićevi pojedinačni članci po naučnim i stručnim časopisima svjedoče o kontinuiranom radu na približavanju arhivske građe, literature i nepoznatih detalja o životu ljudi i radu institucija u prošlosti naših prostora.

Ovog puta je autor prepoznao dug prema ljudima iz „profesije koja stvara sve ostale profesije“. *Leksikon učitelja i učiteljica osnovnih škola u Sarajevu od 1878. do 1918. godine* (u daljem tekstu: Leksikon) ne samo da sadrži temeljito istražene životopise i djelovanje učiteljskog kadra nego i svih onih koji su radili direktno na poslovima vezanim za osnovne škole. Tako u Leksikonu nailazimo na jednako pomno istražene i predočene životopise školskih ljekara, inženjera, stručnjaka različitih tehničkih službi. Pošto je autor, u okviru dostupnih informacija, pratio te osobe do njihove smrti, čitalac dobija jako puno informacija i o mjestima širom Bosne i Hercegovine, tačnije školama u koje i iz kojih su premješteni, u kojima su počeli ili okončali svoj radni vijek. Prema tim podacima se može analizirati praksa i trend postavljanja učitelja, prosječna dužina boravka na određenom namještenju, ali i realno značaj pojedine škole prema njenom kadru. Ništa manje ne upada u oči šaroliko etničko porijeklo, budući da su u obrađenom učiteljskom osoblju pored Bošnjaka, Srba i Hrvata zastupljeni Česi, Jevreji, Nijemci, Poljaci, Mađari, Bugari...

Autor Košić se potrudio i da uz svako lice priloži izvore i literaturu za navedene podatke, dok su fotografije zastupljene u obimu u kojem se moglo doći do njih iz raspoloživih fondova Arhiva Bosne i Hercegovine, Historijskog arhiva, Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine i Gazi Husrev-begove biblioteke, kao i kalendara i spomenica. Nakon kratkih uputa na početku svog djela, autor čitatelja uvodi u pravo more pojedinačnih svjetova učiteljica i učitelja u različitim društvenopolitičkim sistemima i burnim, nekad izuzetno teškim, nekad spektakularnim ili prelomnim historijskim dešavanjima. Nekad se govorilo da ljudi ne mogu biti učitelji, a da se ne razotkriju kao osobe. U ovoj knjizi kroz dugi niz imena, generalija i životopisa izranja mozaik identiteta, kultura i karaktera prosvjetnog kadra. Veoma često školski nadzornici ističu narav učitelja, kakvoću službenog i privatnog ophođenja, volju za dogovor. U dosjeima nije rijetkost da se navode i negativne osobine poput sklonosti spletkarenjima ili privatne okolnosti tipa da neko živi u konkubinatu umjesto sa zakonitom ženom, te se čak daju i imena djece iz vanbračne zajednice. Opisi nekad izgledaju ovako: Prema ocjenama školskih nadzornika taj i taj je „vrlo rastresen, zaboravan, nekad bez elana...“, „u

nastavnim zborovima nije bio omiljen jer je prema kolegama ispoljavao zatvorenost i netrpeljivost“, „čovjek bez stalna i određena cilja u životu te spada u onu vrstu ljudi što sami nisu kadri ništa uraditi da iz sebe stvore, ali rado obaraju i kidaju što drugi izgrađuju“ itd. Istraživači, a i porodice upućene u dešavanja sa bliskim rođacima, mogli bi po tome analizirati i koliko je to bilo vezano za opću brigu poslodavca u pogledu karakternog profila učitelja koji se dovodi djeci na početku životnog puta, a koliko su, pak, u to bili umiješani faktori nekolegijalnosti, nekad pakosti, pa i namjernih informiranja. Ipak, kod većine se u izvještajima u prvom redu ističe pedagoški pristup u radu sa učenicima. Naglasak se često stavlja na podatak da određeni učitelji prate i koriste domaće i inostrane pedagoške časopise, izvode nastavu prema savremenim pedagoškim i metodičkim principima. Upada u oči da su izvještaji nadzornih komisija o učiteljicama daleko pozitivniji nego kod učitelja. Njih se redovno hvali za stručnost, komunikativnost, srdačnost, omiljenost kod učenika i u kolektivu, a čitalac će uočiti zaista dojmljiv broj sarajevskih učiteljica spram muških kolega, što je ipak bila još rijetkost u širem okruženju u istom vremenskom kontekstu.

Nezahvalno je iz ovako bogatog sadržaja izdvajati pojedine likove jer o svakom od njih autor je sakupio maksimalno dostupne informacije i sa dovoljno zanimljivih detalja da njihov životni put i karijera zavređuju temeljito čitanje. Stoga ćemo ovdje samo izdvojiti nekoliko značajki koje će možda buduće istraživače tematski usmjeriti. Među učiteljima, npr. ima autora stručnih tekstova kao što je Hamdija Mulić, redovno ocjenjivan kao jedan od najboljih bosanskih učitelja i školskih upravitelja. On je pored učiteljskog zvanja poznat i kao istaknuti književnik, pa i prvi bošnjački pisac za djecu što se inače rijetko spominjalo. Uz sve to, autor je stručnih priloga: *Primjena pedagogije u uzgojnoj vjerskoj nastavi*, *Metodika vjerske nastave*, *Načelo zornosti u islamskoj nastavi*, *Moć i svrha odgoja*, *Povijest naše početne vjerske nastave*). Josef Sabetaj Đaen je bugarski rabin u Travniku koji je uz vjeroučiteljsko zanimanje pisao drame sa tematikom iz historije Jevreja. Jednočinke *Jeftah*, *Debora*, *Kraljica Ester*, *Car Salamon i carica Sulamit*, *Bar-Kohba*, *O svijetu odozdo i odozgo*, izvođene su u beogradskom, sarajevskom pozorištu, u Travniku, u Zenici... Veliki je broj porodica sa više članova koji su se profesionalno usmjerili ka učiteljskom pozivu ili je sam poziv spajao supružnike. Titulu najzaslužnije učiteljice i odgojiteljice ženske omladine svih konfesija u Sarajevu krajem 19. stoljeća ponijela je, nažalost, rano preminula Josipa (Jozefina) Marković-Layer. I njene dvije kćerke će s početka 20. st. završiti sarajevsku učiteljsku školu.

Učitelji govore često kako orijentalne jezike (arapski, turski i perzijski) tako i zapadne (najčešće njemački, ali i francuski, ruski, mađarski, poljski, italijanski...). Većina je to poznavanje sticala kroz školovanje, a manji dio porodičnim porijeklom.

Čitaoca će sigurno dojmiti višestrano i bogato obrazovanje učitelja. To se posebno primjećuje kod učitelja koji su imali paralelno građansko i vjersko obrazovanje. Među njima su visoki šejhovi poput Behaudin-ef. Sikirića-Šehovića koji je bio učitelj u ibtidaijji, učitelj u II dječjačkoj narodnoj osnovnoj školi/ruždiji, šejh Nakšibendijske tekije u Nadmlinima, školovani hattat-kaligraf, muderis/nastavnik u Šerijatskoj sudačkoj školi, u Vojno-kadetskoj školi, tumač Okružnog i Kotarskog suda i u Zemaljskoj vladi, a u isto vrijeme arhivar u Vilajetskom arhivu.

Petar Petrović je tako bio učitelj u Srpskoj pravoslavnoj osnovnoj školi u Trebinju, za đakona rukopoložen u manastiru u Taslidži, za sveštenika u Čajniču, bio paroh u Mostaru, potom u Sarajevu, redovni propovjednik u staroj pravoslavnoj crkvi i istovremeno vjeroučitelj u Srpskoj pravoslavnoj osnovnoj školi, u Beogradu istraživao način rada i metodiku u osnovnim školama i realnim gimnazijama, bio vjeroučitelj u Velikoj gimnaziji u Sarajevu, u Gradskoj dječjačkoj pučkoj školi i Obrazovalištu za pomoćne učitelje.

Abraham ben Jakov Merkado Romano je sefardski Jevrej koji je u Sarajevu završio jevrejsku osnovnu školu, potom ješivu, jevrejsku višu školu i nakon ispita za rabina postavljen za učitelja u meldaru, Talmud Tori. Poslije će biti upravitelj te škole, a bio je istovremeno i vjeroučitelj u Velikoj gimnaziji u Sarajevu, poslije i u Velikoj gimnaziji u Banjoj Luci. Autor je i nekoliko knjiga iz teologije.

Marko Tvrtković je bio Fojničanin koji je pohađao gimnaziju u Ljubljani i Travniku, studij završio u Bogoslovnom sjemeništu u Sarajevu, radio kao vjeroučitelj u I djevojačkoj narodnoj osnovnoj školi i u školama Zavoda sv. Josipa, bio sekretar kod nadbiskupa Stadlera, imenovan potom za učitelja u Velikoj gimnaziji u Donjoj Tuzli, napredovao u profesora i bio u Realnoj gimnaziji u Derventi.

Budući da su učitelji – autori i stvaraoci – iz različitih razloga često objavljivali pod pseudonimima, sam odabir takvih imena pruža mogućnost analize tipa: zašto se ranije spomenuti učitelj Hamdija Mulić, npr. potpisivao baš imenom Ata Nerćes? Iskustvo nam govori da dimenzija značenja tih imena često nadilazi tek subjektivnu želju ili poruku, a još češće je pokazatelj opće atmosfere i života prosvjetitelja u njoj.

Ovakva tema i sadržaj leksikona bi se iz ruke nespretnog autora vjerovatno pretvorio u monotonu masu detalja. U ovom Leksikonu, pak, poslužit ćemo se riječima Ivana Anđelića iz Uvoda: Mujo Koštić filigranski veze imena, mjesta, pojave, društvene sisteme i države. I sam Anđelić je majstorski uočio i sažeo značajke sadržaja, ali ćemo primijetiti kod njega suviše anahrono uvođenje izraza „tri konstitutivna naroda Bosne i Hercegovine“. Ovo djelo upravo ocrtava i uzdiže savršeno konkretnim primjerima višestoljetnu multietničnost ljudi kojima je bosanskohercegovački prostor oduvijek bio domovina ili privremeno boravište u kojem su ispunjavali svetu zadaću opismenjavanja mladih naraštaja.